MALTA

QORTI CIVILI

PRIM' AWLA

(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF

LORRAINE SCHEMBRI ORLAND

Seduta tat-12 ta' Gunju, 2014

Rikors Numru. 101/2013

Eve *sive* Evette Agius mart Joseph (Karta ta' Identita` 465942(M)), Carmel Camilleri (Karta ta' Identita` 577347(M)) u Lewis Camilleri (Karta ta' Identia` 605248(M)), fil-vesti taghhom bhala werrieta universali tad-decujus missierhom Michael Camilleri (Karta ta' Identita` 630213(M))

vs

1. Il-Kummissarju tal-Artijiet u

2. L-Avukat Generali ghal kull interess li jista' jkollu

Il-Qorti,

I. PRELIMINARI.

Rat ir-rikors kostituzzjonali ta' Eve *sive* Evette Agius mart Joseph, Carmel Camilleri u Lewis Camilleri datat 16 ta' Dicembru 2013 fejn esponew: -

Generali

Illi missier l-esponenti ossia Michael Camilleri miet nhar it-23 ta' Novembru 1995 u halla bhala werrieta tieghu lil uliedu kollha ossia l-esponenti kollha flimkien ma' ohthom Julie Aquilina mart Gregory, liema wild tal-ahhar imsemmija rrinunzjat ghall-eredita` ta' missierha;

Illi sa qabel ma miet l-imsemmi Michael Camilleri, huwa kien is-sid ta' bicca art li in totalita` kien fiha qies ta' 1365 metri kwadri sitwata gewwa Birkirkara;

Illi permezz ta' dikjarazzjoni tal-President ta' Malta datata 29 ta' Ottubru 1990, l-art imsemmija giet esproprijata flimkien ma' art ohra kontigwa maghha sabiex eventwalment inbena l-isptar Mater Dei;

Illi in segwitu ghal tali dikjarazzjoni, Michael Camilleri gie rikoverat gewwa l-isptar pubbliku San Vincenz de Paule u dana minhabba l-kondizzjoni medika tieghu;

Michael Camilleri kien jghix proprju gewwa Ward 8, Bed 4 fl-imsemmi sptar;

Illi l-intimat Kummissarju tal-Artijiet ben konxju tal-qaghda ta' Michael Camilleri, ben konxju tal-istat fiziku u mentali tieghu, wara d-debita ricerka li huwa ghamel ma' dipartimenti governattivi ohra, sab fejn kien qieghed jirrisjedi l-imsemmi Michael Camilleri u baghat lil Michael Camilleri l-Avviz ghall-Ftehim [datat 11 ta’ Novembru 1994], proprju fuq is-sodda tieghu gewwa l-imsemmi sptar;

Illi l-istat mediku ta' Michael Camilleri ma kienx wiehed tajjeb li dak iz-zmien seta' jitqies konxju bizzejjed sabiex jiehu dawk id-decizjonijiet necessarji sabiex jaghti struzzjonijiet u/jew jingagga professjonista legali in konnessjoni mal-mertu ta’ dan l-avviz ghall-ftehim;

Ghaldaqstant ma kien hemm l-ebda kontestazzjoni da parti ta’ Michael Camilleri skont id-dispozizzjonijiet tal-Kap. 88 tal-Ligijiet ta' Malta skont il-procedura applikabbli dak iz-zmien in konnessjoni mal-mertu tal-Avviz ghall-ftehim;

Illi fis-16 ta' Frar 1995 l-intimat Kummissarju tal-Artijiet permezz ta' cedoli ta' depozitu 103/95 u 104/95, iddepozita s-somma totali versu l-art mehuda, fl-ammont ta' Lm439.00;

Illi dawn ic-cedoli ta' depozitu gew mibghuta bil-posta registrata lil Michael Camilleri dejjem gewwa San Vincenz mill-marixxall tal-Qorti Andrew Grixti nhar it-23 ta' Frar 1995;

Illi jirrizulta li ghal dak li ghandu x’ jaqsam mad-Direttur Generali tat-Taqsima tal-Proprjeta` tal-Gvern (gja Kummissarju tal-Artijiet) jezisti *file* fuq il-kaz tar-rikorrenti bir-referenza L193A/90/1 u 416/90;

A. L-ewwel vjolazzjoni - l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni ta’ Malta, u l-artikolu 6 tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-bniedem

Huwa llum assodat fil-gurisprudenza dwar id-Drittijiet tal-Bniedem li persuna ghandu jkollha avukat tal-fiducja taghha jew avukat tal-ghajnuna legeli. L-avukat irid jikkomunika liberament mal-klijent u l-avukat irid jaghti l-parir tieghu b'mod li l-klijent jifhmu waqt li l-avukat stess jifhem lill-klijent. Fejn il-kazi wrew li ghal xi raguni jew ohra din l-ghajnuna ma nghatatx kif suppost, il-Qorti Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem sabet vjolazzjoni. L-esponenti bl-ebda mod mhuma qeghdin jaccennaw li l-fatti odjerni huma simili ghall-fatti msemmija fil-kazijiet indikati ghaliex il-*unit* krucjali mhuwiex biss ikollux avukat imma jekk l-'avukaterija’ tistax tkun effettiva biex tizgura ssir il-gustizzja.

Fil-kaz odjern, tenut kont tal-*iter* li wassal ghal dan l-istat ta’ fatt, l-istess Kummissarju tal-Artijiet li kien ben konsapevoli tal-istat mediku ta’ Michael Camilleri ghadda xorta wahda sabiex iqis lill-istess Michael

Camilleri bhala persuna *compos,* sabiex jarrikkixxi lilu nnifsu ghad-dannu tal-istess Camilleri u l-familja tieghu.

Dan is-suespost qieghed jinghad fid-dawl tal-fatt li l-Kummissarju tal-Artijiet kien gie nfurmat bil-qaghda tal-imsemmi Michael Camilleri u sabiex kull korrispondenza jew xort'ohra tigi komunikata lil bintu Eve Agius u minflok, l-intimat deliberatament xorta wahda baghat l-Avviz ghall-Ftehim lil Michael Camilleri personalment nhar il-11 ta' Novembru 1994 fuq dik li kellha tkun is-sodda tal-mewt tieghu.

B. It-tieni vjolazzjoni - l-artikoli 32 u 37 tal-Kostittuzzjoni ta' Malta, u l-artikolu 1 tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem.

IIli huwa l-obbligu tal-intimat Kummissarju tal-Artijiet li jaghti "adequate compensation" meta huwa qieghed jezercita d-drittijiet tieghu sabiex tittiehed art ghal skop pubbliku.

Fil-kaz odjern certament ma ghamilx hekk u dan tenut kont tal-fatt li sidien tal-artijiet kontigwi ma' artijiet proprjeta` ta' Michael Camilleri nghataw kumpens ferm oghla minn dak offrut [u depozitat] lil Michael Camilleri. *Di piu`* l-ammont offrut bhala kumpens lil Michael Camilleri ma jirriflettix il-valur fis-suq ghas-sena 1994 izda huwa ferm u ferm aktar baxx.

Jinghad ukoll illi l-esponenti qatt ma gew mgharrfa jekk effettivament l-art mehuda lil Michael Camilleri intuzatx kollha jew le, u f'kaz li ma

intuzatx kollha dawk il-porzjonijiet li baqghu qatt ma ntuzaw, qatt ma nghataw lura

lilhom.

IIli ma huwiex kontestat li l-Gvern fil-kaz odjern agixxa fl-interess pubbliku *stante* l-bini ta' sptar pubbliku, madanakollu, dawn il-jeddijiet tal-Gvern huma limitati bid-dmir li jaghti kumpens xieraq lill-individwi privati li jkunu sofrew l-esproprijazzjoni, liema kumpens huwa necessarju ghaliex jemergi mid-dritt tal-proprjeta` nnifsu hekk kif tutelat mill-Kostituzzjoni u mill-Konvenzjoni, hekk kif tenniet il-Qorti Ewropea fil-kawza ta' *"Lithgow";*

IIli r-rikorrenti filwaqt li ma ghadhomx legalment proprjetarji tal-art, madadanakollu possibilment huma gew imcahhda mill-proprjeta` taghhom u bl-uzu u t-tgawdija tal-istess proprjeta`, fl-eventwalita` li parti mill-art mehuda ma intuzatx;

Illi minkejja li, hekk kif su riferit, mhuwiex kontestat li l-Gvern ghandu diskrezzjoni wiesgha sabiex jiddetermina x'inhu fl-interess pubbliku, l-individwu privat m'ghandux jigi sfurzat li jissaporti oneru eccessiv ghaliex ghandu jsir bilanc bejn il-bzonnijiet tal-komunita` u d-drittijiet tal-individwu, hekk kif qalet il-Qorti Ewropea f'kawzi bhal ***"Sporrong and Lonnroth v. Sweden";***

IIli s-sentenza tal-Qorti Kostituzzjonali tat-30 ta' April 1996 fil-kawza fl-ismijiet ***"Onorevoli Perit Dominic sive Duminku Mintoff et v. Onorevoli Prim Ministru et"*** ghamlet referenza ampja ghall-kazistika tal-Qorti Ewropea, inkluz is-su citat kaz ta ***"Sporrong and Lonnroth"*** kif ukoll il-kaz ***"James Cavendish, Corbett & Wilbraham"***, fejn il-Qorti

Ewropea tenniet li ghalkemm il-privazzjoni tal-proprjeta` tista’ ssir fl-interess pubbliku, certament dan ghandu jkun soggett ghal interpretazzjoni stretta, u bhala bazi ta’ dan il-kuncett taht il-Konvenzjoni hemm dejjem l-iskop li jigi evitat li individwu jigi assoggettat ghal privazzjonijiet arbitrarji tal-proprjeta` tieghu;

Illi l-stess Onorabbli Qorti Kostituzzjonali ampjament ikkjarifikat illi l-ipotezi ta’ privazzjoni ta' proprjeta` privata minhabba interess pubbliku, sabiex tkun konformi ma' dak li jiddisponi l-artikolu 1 tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni Ewropea, trid tilhaq rapport ragonevoli ta’ proporzjonalita` bejn il-mezzi impjegati u l-iskop persegwit, ekwilibriju gust bejn l-interess generali u dak tal-persuna b'mod li jigi evitat lill-individwu piz partikorari u ezorbitanti;

Illi l-Qorti Ewropea, fis-sentenza tal-21 ta’ Frar 1990 fil-kaz, “***Hakansson & Sturesson”,*** affermat in-necessita` li tigi rispettata din il-proporzjonalita`, u tenniet illi din il-kondizzjoni tigi nieqsa meta l-proprjetarju jigi assoggettat ghall-oneri specjali u ezorbitanti li jmorru *oltre* l-margini ta’ apprezzament spettanti lill-awtoritajiet nazzjonali;

Illi l-Qorti Ewropea tenniet ukoll, fil-kaz tal-“***Holy Monasteries”***, illi l-principju tal-proporzjonalita` jista' ma jkunx sodisfatt anke meta l-kumpens offrut taht il-legizlazzjoni li tirregola esproprjazzjoni proprja jkun baxx wisq;

Illi minkejja li sehhet esproprjazzjoni skont il-Ligi, ir-rikorrenti xorta sfaw vittmi ta' ksur tad-drittijiet fondamentali taghhom hekk kif sanciti mill-Kostituzzjoni ta' Malta u mill-Konvenzjoni Ewropea;

Illi l-Onorabbli Qorti Kostituzzjonali, fil-kawza ***"Mifsud Maria v. Kummissarju tal-Artijiet et"***, gia citata, ghamlet dan car kristall;

Illi l-kawza su riferita kienet titratta esproprjazzjoni li sehhet bi *'Presidential Order'* hekk kif mitlub mil-ligi, fejn ir-rikorrenti s-sinjura Mifsud kienet inghatat il-kumpens mizeru ta' Lm8.40 fis-sena ghall-proprjeta` taghha;

Illi s-sentenza tal-Prim'Awla tal-Qorti Civili fis-Sede Kostituzzjonali taghha, ikkonfermata *in toto* fl-appell, ikkwotat gurisprudenza bhal ***"Hentrich"*** u ***"Mintoff"***, gja citati, rigward il-fatt li individwu m' ghandux jerfa' oneru eccessiv ghall-interess pubbliku;

Illi l-istess Onorabbli Qorti tenniet illi meta l-kumpens offrut ghall-esproprjazzjoni jkun zghir u mhux xieraq, il-bilanc bejn l-interess privat u l-interess generali ma jkunx inzamm, u ghalhekk minkejja li tkun saret esproprjazzjoni bil-procedura skont il-Ligi xorta wahda jkunu gew vjolati d-drittijiet fundamentali tal-proprjeta` tar-rikorrenti;

IIli l-istess Onorabbli Qorti kkjarifikat illi r-rimedju ghal din il-vjolazzjoni jkun proprju l-hlas ta' kumpens xieraq li jerga' jsib il-bilanc bejn l-interess pubbliku u l-interess tal-individwu li jkun sofra l-esproprjazzjoni tal-proprjeta` tieghu;

<u>Talba</u>

Ghaldaqstant ir-rikorrenti umilment jitolbu lil din l-Onorabbli Qorti joghgobha :

1. Tiddikjara l-agir u l-mizuri mehuda mill-intimati, inkluz izda mhux limitat ghan-nuqqas ta' kumpens moghti, illegali u li jilledu d-drittijiet fondamentali tar-rikorrenti billi jiksru l-artikoli 32, 37 u 39(2) tal-Kostituzzjoni ta' Malta, u l-artikoli 1 u 6 tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni;

2. Tordna lill-intimati jew min minnhom ihallsu kumpens xieraq lir-rikorrenti, tenut kont iz-zmien irragonevoli li r-rikorrenti damu minghajr ebda kumpens, il-valur tal-proprjeta` esproprjata, u c-cirkostanzi ohra kollha li l-Qorti jidhrilha li huma rilevanti;

3. Taghti dawk l-ordnijiet u direttivi ohra li jidhrilha xierqa skont il-ligi u cirkostanzi tal-kaz.

Bl-ispejjez kontra l-istess intimati.

Rat li dan ir-rikors giet appuntat ghas-smigh ghas-seduta tal-14 ta' Jannar 2014 u ordnat n-notifika tal-istess rikors lill-intimati b' ghoxrin (20) gurnata zmien ghar-risposta.

Rat ir-risposta tal-Kummissarju tal-Artijiet u tal-Avukat Generali datata 13 ta' Jannar 2014 (fol 13) fejn esponew : -

Illi in succint il-lanjanzi tar-rikorrenti huma fis-sens li l-mod kif giet esproprjata l-propjeta' f'Birkirkara tad-decujus Michael Camilleri allegatament sar bi ksur tad-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti kif protetti bl-Artikolu 32, 37 u 39 (2) tal-Kostituzzjoni u l-Artikolu 1 u 6 tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni Ewropeja minhabba li l-intimat Kummissarju tat-Artijiet innotifika lil Michael Camilleri bl-Avviz ghall-Ftehim fil-post fejn hu kien qieghed jirrisjedi dak iz-zmien u cioe' f'San Vincenz de Paul u ghaliex l-kumpens li inghata ma kienx wiehed adegwat.

Illi l-esponenti jirrespingu dawn l-allegazzjonijiet bhala infondati fil-fatt u fid-dritt *stante* li, kif ser jigi spjegat aktar 'l isfel, l-ebda agir tal-esponenti ma kiser jew illeda xi dritt fundamentali tar-rikorrenti. L-esponenti ma kisru l-ebda dritt

fundamentali anzi imxew b'reqqa ma' dak li tistipula l-ligi liema ligi mhux qed tigi ikkontestata.

1 Illi *in linea* preliminari, l-esponenti jecepixxu l-inapplikabbilta' tal-Artikolu 32 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u dan peress illi dan l-artikolu huwa biss introduzzjoni ghal-lista tad-Drittijiet Fundamentali bhal ma huwa l-Ewwel Artikolu tal-Konvenzjoni li jintroduci l-lista ta' drittijiet u libertajiet fundamentati li dwarhom l-lstati firmatarji jobbligaw ruhhom li jharsu fit-territorju taghhom. Dawn iz-zewg artikoli qatt ma jistghu jigu invokati. L-esponenti jissottomettu li l-Artikolu 32 tal-Kostituzzjoni huwa biss artikolu introduttiv u mhux intiz sabiex jigi invokat bhala dritt fundamentali *per se* u dan peress illi l-artikoli protettivi ghad-drittijiet fundamentali huma kontenuti fl-artikoli 33 sa 45 u dan kif jipprovdi l-Artikoli 46 (1) tal-Kostituzzjoni.

2. Illi *in linea* preliminari, l-esponenti jeccepixxu wkoll in-nuqqas ta' applikabbilta' tal-Artikolu 6 ta’ l-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni.

L-esponenti jecepixxu li l-Artikolu 6 tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet ta' Bniedem ma' jaghti l-ebda dritt fundamenteli u konsegwentement ma jistax jigi invokat bil-mod kif ghamel ir-rikorrenti. Fil-fatt l-artikolu 6 tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni jghid is-segwenti:

"This protocol shall be open for signature by the Member of the Council of Europe, who are the signatories of this Convention; it shall be ratified at the same time as or after the ratification of the Convention. lt shall enter into force offer the deposit of ten instruments of ratification. As regards any signatory ratifying subsequently, the Protocol shall enter in at force at the date of the deposit of its instrument of ratification.

The instruments of ratification shall be deposited with e Secretary General of the Council of Europe, who will notify all the Members of the names of those who have ratified."

Illi jidher car li dan l-artikolu ma jsemmi l-ebda dritt fundamentali tal-bniedem izda huwa biss artikolu li jistabbilixxi l-procedura kif il-Protokoll ghandu jigi rattifikat mill-pajjizi membri tal-Konvenzjoni u ghalhekk it-talba tar-rikorrenti ghal dikjarazzjoni ta' lezjoni tad-drittijiet fundamentali a bazi ta' dan l-artikolu hija nfondata u insostenibbli.

3. Illi *in linea* preliminari wkoll, ir-rikorrenti ghandhom igibu prova tat-titolu li fuqu qed jibbazaw l-azzjoni odjerna.

4. Illi *in linea* preliminari wkoll, l-esponenti jecepixxu li dak kollu li jitwettaq skont l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta' Artijiet ghal Skopijiet Pubblici (Kap. 88 tal-Ligijiet ta' Malta) huwa salvagwardjat bl-Artikolu 47 (9) tal-Kostituzzjoni ta' Malta u ghalhekk l-allegazzjoni tar-rikorrenti bl-ebda mod ma tista' titqies li tmur kontra l-Artikolu 37 tal-Kostituzzjoni.

5. Illi minghajr pregudizzju ghas-suespost u *in linea* preliminari wkoll, l-esponenti jeccepixxu li r-rikorrenti ma ezawrewx ir-rimedji ordinarji li taghtihom il-ligi u allura ghandu jirrizulta li r-rikors kostituzzjonali huwa intempestiv. Il-principji li jirregolaw il-materja tat-twettiq ta' rimedji ordinarji fl-isfond tal-azzjonijiet kostituzzjonali jinsabu fl-artikolu 46(2) tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 4(2) tal-Kap 319 tal-Ligijiet ta' Malta. Fihom insibu specifikat li l-Qorti b'kompetenza kostitutuzzjonali ghandha tirrifjuta milli tinqeda b'dawn is-setghat specjali moghtija lilha mil-ligi, jekk kemm-il darba hija tkun sodisfatta li kien hemm disponibbli mezzi xierqa ta' rimedju taht il-ligi ordinarja biex jindirizzaw il-pretensjonijiet tar-rikorrenti.

Fil-kaz odjern ma hemm l-ebda dubju li l-lanjanza principali tar-rikorrenti hi li l-kumpens li inghata mill-intimat Kummissarju tal-Artijiet ghal esproprjazzjoni ta' bicctejn art f'Birkirkara kien kumpens mhux adegwat u dan bi ksur tal-Artikoli 32, 37 u 39(2) tal-Kostituzzjoni. Madanakollu, l-artikolu 22 tal-Kap 88 tal-Ligijiet ta' Malta jipprovdi ghar-rimedju ordinarju xieraq fis-sens li meta persuna ma taccettax il-kumpens offrut lilha hi tista' taghmel rikors quddiem il-Bord ta' Arbitragg dwar Artijiet sabiex jigi determinat il-kumpens adegwat fic-cirkostanzi. Dan ir-rikors

ghandu jsir fi zmien wiehed u ghoxrin gurnata min-notifika tal-Avviz ghall-Ftehim u fl-istess rikors ghandu jigi indikat, taht piena ta' nullita`, l-kumpens li fil-fehma tar-rikorrenti huwa adegwat. *Di piu`* l-Kap 88 jaghti

dritt ta' appell minn decizjoni moghtija mill-Bord liema appell ghandu jigi intavolat quddiem il-Qorti tal-Appell.

Meta d-decujus Michael Camilleri gie notifikat bl-Avviz ghall-Ftehim datat 11 ta' Novembru 1994, hu kellu kull opportunita' li jikkontesta l-kumpens bir-rimedju ordinarju li taghtih il-ligi pero' hu ghazel liberament li ma jaghmel xejn. L-intimat Kummissarju tal-Artijiet mexa skont il-ligi u fl-Avviz ghall-Ftehim hemm anki indikat iswed fuq l-abjad li r-rikorrenti seta', permezz ta' att gudizzjarju, jiddikjara li ma kienx qed jaccetta il-kumpens offrut lilu. Galadarba d-decujus m'ghamel xejn dwar dan, il-kumpens jitqies li gie accettat u sussegwentement l-istess kumpens gie depozitat il-Qorti permezz ta' cedola ta' depozitu u dan kollox skont il-ligi. Il-fatt li Michael Camilleri gie notifikat bl-Avviz ghall-Ftehim fl-isptar San Vicenz de Paul ma jfissirx li kien hemm ksur tad-drittijiet fundamentali tieghu peress li huwa evidenti li l-Kummissarju tal-Artijiet ma' kellu l-ebda ghazla ohra hlief li jinnotifika proprju s-sid tal-propjeta' u cioe' Michael Camilleri.

Illi proceduri ta' bixra straordinarja bhalma huma kawzi kostituzzjonali mhumiex mahsuba biex jiehdu post il-proceduri ordinarji li kellhom u setghu jigu prospettati primarjament. Inkella minflok immorru quddiem il-Bordijiet jew il-Qrati tal-Appell nibdew nipprocedu mill-ewwel quddiem il-Qrati Kostituzzjonali - haga li tmur lil hinn mill-iskop tal-proceduri kostituzzjonali. Ghaldaqstant huwa opportun illi dina l-Onorabbli Qorti tiddeklina milli tezercita l-poteri taghha taht il-Kapitolu IV tal-Kostituzzjoni u dan *ai termini* tal-Artikolu 6(2) tal-Kostituzzjoni u l-proviso ghall-Artikolu 4 (2) tal-Kap. 319 tal-Ligijiet ta' Malta *stante* l-ezistenza ta' mezzi ordinarji ta' rimedju.

6. Illi preliminarjament jigi rilevat ukoll li r-rikorrenti werrieta tad-decujus Michael Camilleri m'ghandhom l-ebda interess guridiku f'dan il-kaz *stante* li huma qatt ma kienu propjetarji tal-artijiet mertu tal-esproprjazzjoni in kwistjoni. Fiz-zmien meta sehh l-esproprjazzjoni, is-sid tal-artijiet kien Michael Camilleri u mhux il-werrieta tieghu ghalhekk l-persuna li allegatament seta' soffra xi dannu kien unikament id-decujus Michael Camilleri ghax il-propjeta' qatt m'ghaddiet f'idejn il-werrieta.

Galadarba d-decujus iddecieda li ma jikkontestax l-esproprjazzjoni jew il-*quantum* tal-kumpens allura l-propjeta' ghaddiet favur il-Gvern ta' Malta u konsegwentement ir-rikorrenti qatt ma kellhom dritt fuq din il-propjeta'. Isegwi ghalhekk li f'dan il-kaz qatt ma seta' kien hemm lezjoni ta' xi dritt fundamentali tar-rikorrenti.

7. Illi minghajr pregudizzju ghas-suespost u *in linea* preliminari wkoll, l-intimat Avukat Generali m'huwiex il-legittimu kontradittur ghat-talbiet tar-rikorrenti u dan *a tenur*

tal-artikolu 181B tal-Kap 12 tal-Ligijiet ta' Malta li jipprovdi li l-mansjoni guridika tal-Gvern f'kawzi gudizzjarji hija vestita fil-Kap tad-Dipartiment koncernat. Fil-kaz odjern huwa l-Kummissarju tal-Artijiet li huwa responsabbli mill-esproprjazzjoni tal-artijiet u ghalhekk l-Avukat Generali gie interpellat inutilment u ghandu jigi liberat mill-osservanza tal-gudizzju.

8. Illi subordinatament u minghajr pregudizzju ghas-suespost u fil-mertu, l-esproprjazzjoni in kwistjoni saret perfettament skont il-ligi, ghal skop pubbliku u fl-interess pubbliku *oltre* l-fatt li l-istess rikorrenti thallsu kumpens xieraq kif rikjest mill-Artikolu 37 tal-Kostituzzjoni u mill-Ewwel Artikolu tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni. Illi huwa accettat kemm mill-

gurisprudenza nostrali kif ukoll dik tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem li l-ligijiet li jaghtu setgha lill-Istat li jesproprja proprjeta' ta' individwi huma rikonoxxuti bhala mehtiega f'socjeta' demokratika biex jassiguraw l-attwazzjoni ta' zvilupp socjali u ekonomiku fl-interess tal-kollettivita'. Dan il-principju gie ripetutament accettat mill-Qrati nostrali fejn f'sentenzi fosthom "***Anthony Pullicino et vs L-Avukat Generali et***." gie osservat illi :

'Hu pacifiku li dan id-dritt huwa rikonoxxut kemm fl-Artikolu 37 tal-Kostituzzjoni kif ukoll fl-Ewwel Artikolu tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni. Infatti l-Kostituzzjoni tipprovdi li ebda haga fl-Artikolu 37, li jennuncja l-jedd fundomentali ta' l-individwu kontra t-tehid obbligatorju tal-proprejta' tieghu, “m'ghandha tinftiehem li tolqot l-ghemil jew il-hdim ta' xi ligi sa fejn tipprovdi ghat-tehid ta' pussess jew akkwist ta' proprjeta'...”. Fl-istess vena l-Ewwel Artikolu tal-Ewwel Protokoll, li wkoll jenuncja l-stess dritt, jipprovdi li d-dispozizzjonijiet f’dak l-artikolu “m'ghandhom bl-ebda mod inaqqsu d-dritt ta' Stat li jwettaq dawk il-ligijiet li jidhirlu xierqa biex jikkontrolla l-uzu tal-proprjeta' skont l-interess generali'.

L-esponenti jissottomettu li l-Gvern jesproprja proprjeta', il-kumpens li jinghata huwa l-prezz fuq is-suq tal-art fil-mument meta jinhareg l-Avviz tal-Ftehim liema kumpens huwa kunsidrat bhala kumpens xieraq, gust, adegwat u proporzjonat.

9. Illi in kwantu bazati fuq allegazzjoni ta' nuqqas ta' access ghall-Qorti fit-termini tal-Artikolu 39 (2) tal-Kostituzzjoni ta' Malta, jigi rilevat illi bhala principju d-dritt ghal access ghall-Qrati m'huwiex dritt assolut u dan id-dritt huwa wiehed li jista' jigi assoggettat ghal certi modalitajiet u limitazzjonijiet f'sitwazzjonijiet fejn dan ikun oggettivament gustifikabbli.

L-esponenti, madanakollu, jissottometti li l-Kap. 88 tal-Ligijiet ta’ Malta jipprovdi access ghall-awtorita' gudikanti fil-forma ta' appell mill-Bord tal-Arbitragg dwar l-Artijiet.

10. Ghaldaqstant fid-dawl tas-suespost ma hemm l-ebda lezjoni tad-drittijiet fundamenali tar-rikorrenti u din l-Onorabbli Qorti ghandha tichad l-allegazzjonijiet u t-talbiet kollha bhala infondati fil-fatt u fid-dritt.

11. Salv eccezzjonijiet ulterjuri.

12. Bl-ispejjez.

Rat in-nota ta’ sottomissjonijiet tal-Avukat Generali datata 28 ta’ Frar 2014 a fol 21 tal-process.

Rat ir-risposta ta’ Eve *sive* Evette Agius, Carmel Camilleri u Lewis Camilleri *nomine* datata 27 ta’ April 2014 a fol 27 tal-process.

Rat il-verbali tas-seduti kollha inkluz dak tas-seduta tal-24 ta’ April 2014 fejn meta ssejjah ir-rikors deher Dr Arthur Azzopardi ghar-rikorrenti prezenti. Deher Dr Chris Falzon Scerri ghall-intimati kollha. Id-difensuri prezenti trattaw is-seba' eccezzjoni dwar il-legittima tassiva tal-Avukat Generali, liema trattazzjoni giet registrata *on tape*. Il-kawza qed tigi differita ghal sentenza *in parte* ghat-12 ta' Gunju 2014

Hadet konjizzjoni tal-provi prodotti.

II. KONSIDERAZZJONIJIET

Illi permezz ta' din il-kawza, ir-rikorrenti, bhala werrieta universali tad-decujus missierhom Michael Camilleri, qed jitolbu dikjarazzjoni ġudizzjarja u rimedji opportuni fis-sens li ġew leżi d-drittijiet fundamentali taghhom għal smigħ xieraq skont **l-artikolu 39 (2) tal-Kostituzzjoni tar-Repubblika ta' Malta** [aktar 'il quddiem imsejħa "il-Kostituzzjoni"] u **l-artikolu 6[1] tal-Ewwel Skeda tal-Konvenzjoni Ewropea għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali** [aktar 'il quddiem imsejħa "il-Konvenzjoni"] kif ukoll **l-artikoli 32 u 37 tal-istess Kostituzzjoni, u l-artikolu 1 u 6 ta' l-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni.**

Ir-rikorrenti jilmentaw li l-Kummissarju tal-Artijiet agixxa bi vjolazzjoni ta' dawn id-drittijiet meta ghadda biex esproprija ghall-skop pubbliku minghand il-poter ta' missierhom porzjoni art ta' circa 1365 metri kwadri, sitwat gewwa Birkirkara kif ukoll ma offriex kumpens xieraq, u dan b'non osservanza tal-element ta' proporzjonalita' bejn l-iskop persegwit (l-interess pubbliku) u d-drittijiet tal-istess rikorrenti.

Sintetikament ir-rikorrenti jghidu li meta giet ippubblikata d-Dikjarazzjoni tal-President fid-29 ta' Ottubru 1990, u sussegwentement, meta gie notifikat bl-Avviz ghall-Ftehim fil-11 ta' Novembru 1994, missierhom kien rikoverat fl-Isptar San Vincenz de Paule u ma kellux il-kapacita' mentali li jifhem u jikkura d-drittijiet tieghu. Ghalhekk gew lezi l-jeddijiet tieghu ta' smigh xieraq, u dan kollu sar minkejja li l-Kummissarju ta' l-Artijiet kien ben konsapevoli tal-istat ta' inkapacita` li fih kien jinsab Michael Camilleri.

Minbarra dan, ir-rikorrenti jghidu wkoll li ghalkemm mhuwiex ikkontestat li l-Gvern agixxa fl-interess pubbliku f'dan il-kaz peress li l-art ittiehdet ghall-iskop ta' bini ta' sptar pubbliku, jista' jirrizulta li parti minn din l-art ghadha ma ntuzatx, b'lezjoni tal-jeddijiet tar-rikorrent ghat-tgawdija tal-proprjeta' taghhom.

L-intimati irrespingew it-talbiet attrici. *In linea* preliminari issollevaw diversi eccezzjonijiet. Sintetikament li l-artikolu 32 tal-Kostituzzjoni ta' Malta huwa biss introduzzjoni ghall-lista ta' Drittijiet Fundamentali u ma jistax jigi invokat; l-istess japplika ghall-artikolu 6 ta' l-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni Ewropea peress li dan l-artikolu ma jaghti l-ebda dritt fundamentali u ma jistax, ghalhekk, jigi invokat; li r-rikorrenti ghandhom jaghtu prova tat-titlu taghhom; li l-agir tal-intimat Kummissarju sar *a tenur* tal-Ordinanza dwar l-Akkwist ta' l-Artijiet ghal Skopijiet Pubblici (Kap.88 tal-Ligijiet ta' Malta) li hu salvagwardat bl-artikolu 47(9) tal-Kostituzzjoni, u ghalhekk ma jistax jitqies li agixxa bi vjolazzjoni tal-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni; li r-rikorrenti kellhom jezawrixxu l-ewwel ir-rimedji ordinarji u fil-kaz odjern ma saret l-ebda kontestazzjoni ghall-kumpens offrut permezz tar-rimedji ordinarji stipulati fil-ligi; li r-rikorrenti m'ghandhomx interess guridiku biex jippromwovu din l-azzjoni peress li qatt ma kienu proprjetarji tal-art in mertu; li l-Avukat Generali mhuwiex il-legittimu kontradittur ghat-talbiet odjerni; li l-esproprjazzjoni saret regolarment skont il-Ligi; li d-dritt ghall-access ghall-Qrati mhuwiex dritt assolut izda ukoll il-Kap 88 jaghti dritt ta' access lill-privat li jigi sottopost ghall-esproprjazzjoni.

Din hija sentenza fuq is-seba' eccezzjoni preliminari ssollevata mill-intimati u cioe' li l-**Avukat Generali** mhuwiex il-**legittimu kontradittur** ghat-talbiet tar-rikorrenti *a tenur* **tal-artikolu 181B tal-Kap.12 tal-Ligijiet**

ta' Malta. Huma jghidu li fil-kaz odjern, il-Kummissarju ta' l-Artijiet huwa responsabbli mill-esproprjazzjoni tal-artijiet u ghalhekk l-Avukat Generali gie interpellat inutilment u ghandu jigi liberat mill-osservanza tal-gudizzju.

Illi skont i**s-sub-inciz 2** ta’ l-imsemmi artikolu, il-legislatur jiddisponi b'mod car illi l-Avukat Generali ghandu jirrapprezenta l-Gvern f’dawk l-atti u l-azzjonijiet gudizzjarji li minhabba n-natura tat-talba ma jkunux jistghu jigu diretti kontra xi wiehed jew aktar mill-kapijiet tad-dipartimenti l-ohra tal-Gvern.

Ir-rikorrenti jopponu ghal din l-eccezzjoni billi jaghmlu riferenza ghas-subartikolu **181B(3) tal-Kap.12.** Izda dan l-artikolu jiddisponi biss li kull min jipprezenta att gudizzjarju kontra l-Gvern ghandu jinnotifikah ukoll lill-Avukat Generali. Difatti jirrizulta indubbjament minn qari tal-istess sub-artikolu li l-legislatur ried li ssir in-notifika lill-Avukat tal-Gvern anke meta mhuwiex intimat f'kawza.

Ir-rikorrenti jissottomettu li ghandha ssir distinzjoni bejn intimati li huma legittimi kuntraditturi f'kawzi li jirrigwardaw ksur ta' drittijiet umani, li huma l-intimati resposabbli ghall-stess ksur u li jridu jaghmlu tajjeb ghall-vjolazzjoni. Jikkoncedu li fil-kaz odjern dan huwa l-Kummissarju ta' l-Artijiet. Izda jghidu wkoll li l-ilment taghhom jikkoncerna d-dewmien mhux biss dovut ghan-nuqqas tal-Kummissarju izda "*minn esponenti ohra tal-Gvern meta ppruvaw jistabbilixxu kuntatt serju mal-istess Kummissarju sabiex ifittxu soluzzjoni amikevoli ghall-kaz odjern."*[1]

[1] Nota ta' sottomissjonijiet tar-rikorrenti a fol. 27-30.

Illi din il-Qorti gharblet sew l-eccezzjoni ssollevata mill-intimati fid-dawl tas-sottomissjonijiet tar-rikorrenti u hi tal-fehma li l-eccezzjoni ghandha tigi akkolta.

Ikkonsidrat li l-bidliet li saru fil-ligi procedurali fis-sena 1995[2] kienu mahsuba biex ma jhallux aktar kwistjonijiet ta` xejra preliminari dwar min ghandu jidher ghall-Gvern, ixekklu l-mixi ‘l quddiem tas-smigh tal-kawzi fil-meritu. Bis-sahha tal-artikolu 181B tal-Kodici tal-Organizzazzjoni u Procedura Civili, ir-regoli iccaraw kif wiehed ghandu jirregola ruhu, u dan japplika ghal kull tip ta' kawza, mhux biss f`kawzi ta` natura kostituzzjonali.

Illi dan l-artikolu gie mfisser minn din il-Qorti kif diversament presjeduta fil-kawza “***Caruana vs L-Onorevoli Prim Ministru***”, deciza fil-31 ta` Mejju 2006, fis-sens li gej:

“Illi fil-fehma ta` din il-Qorti, dan ifisser li l-legislatur ried li f`kull kaz li fih wahda mill-partijiet tkun il-Gvern, dik ir-rapprezentanza tkun principalment f`kap tad-dipartiment u, fejn dan ma japplikax, sussidjarjament fil-persuna tal-Avukat Generali, li dejjem u f`kull kaz irid jigi wkoll notifikat

bl-atti gudizzjarji li jitressqu kontra l-Gvern”.

Il-qofol ta' din il-kawza hu mibni fuq l-effetti ta' decizjoni ta' esproprijazzjoni mehuda mill-allura Kummissarju ta' l-Artijiet u l-proceduri adoperati sabiex l-esproprijazzjoni titwettaq. Huwa l-Kummissarju li jrid iwiegeb f'kaz li n-nuqqasijiet lamentati jirrizultaw. L-accenn ghal xi

[2] Att XXIV tal-1995

rapprezentanti ohra Governattivi da parti tar-rikorrenti huwa vag wisq biex ikun ikkonsidrat minn din il-Qorti. Skont l-artikolu citat, il-legitimazzjoni passiva tal-Avyjat Generali tiddependi fuq in-natura tat-talba minn fejn jirrizulta li ir-rikorrent ma jistax jharrek kap ta' department identifikabbli. L-accertament li trid taghmel il-Qorti ghalhekk hija dwar in-natura tat-talba u mhux dwar l-identifikazzjoni tal-intimati.

Illi fil-kaz odjern il-Qorti hi tal-fehma li l-ġudizzju huwa sħiħ bil-preżenza tal-Kummissarju mħarrek waħdu. Huwa veru li t-tehid ta' pussess sar f'isem l-istat Malti, pero`, id-Dipartiment inkarigat biex jipprocessa u jezegwixxi l-ordni ta' esproprijazzjoni kien id-Dipartiment tal-Artijiet, u hija, skont il-ligi, kontra l-kap ta' dak id-dipartiment li kellha ssir il-kawza. *Inoltre* l-kumpens li r-rikorrenti jippretendu li jithallsu bis-sahha ta' din il-kawza hija passibbli kontra l-awtorita' pubblika kif debitament rappreżentata mill-Kummissarju tal-Artijiet.

Ghalhekk, ladarba jezisti, f`dan il-kaz, kap tad-dipartiment, il-pozizzjoni tal-Avukat Generali bhala intimat hija irritwali, u ghandu jigi liberat mill-osservazzjoni tal-gudizzju.

III. KONKLUZJONI.

Illi ghalhekk ghal dawn il-motivi, din il-Qorti, **taqta' u tiddeciedi**, billi **tilqa'** is-seba' eccezzjoni preliminari sollevata mill-intimati u tiddikjara li l-Avukat Generali mhuwiex il-kontradittur leġittimu tal-pretensjonijiet attriċi u għalhekk il-Qorti tillibera lill-istess **Avukat Generali** mill-ħarsien tal-ġudizzju.

L-ispejjez jigu sopportati mir-rikorrenti.

Il-Qorti tordna li kontinwazzjoni tal-kawza.

Moqrija.

< Sentenza In Parte >

--------------------------------TMIEM--------------------------------